

VIKTORIAN DAVRI INGLIZ ADABIYOTIDA BAG'RIKENGLIK VA TOQATSIZLIK TASVIRI: CHARLZ DIKKENS ROMANLARI ASOSIDA TAHLILY TADQIQOT

Shaxlo Ibodullayeva

SamDCHTI magistratura bosqichi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Viktorian davri ingliz adabiyotida bag'rikenglik va toqatsizlik masalalari Charles Dickens romanlari misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida yozuvchining asarlarida aks etgan ijtimoiy tengsizlik, axloqiy qadriyatlar hamda insonparvarlik g'oyalari o'rganildi. Dickens yaratgan personajlar orqali jamiyatdagi ijtimoiy muammolar va insoniy munosabatlarning murakkabligi yoritiladi. Tahlil natijalari yozuvchining asarlarida bag'rikenglik jamiyat taraqqiyoti uchun muhim axloqiy qadriyat sifatida tasvirlanganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Viktorian davri, Charlz Dikens, bag'rikenglik, toqatsizlik, ingliz adabiyoti, ijtimoiy muammolar, personaj tahlili.

Annotation. This article analyzes the representation of tolerance and intolerance in Victorian English literature based on the novels of Charles Dickens. The study examines social inequality, moral values, and humanitarian ideas reflected in Dickens's works. Through the analysis of literary characters, the research reveals the complexity of social relations and ethical conflicts within Victorian society. The findings demonstrate that Dickens portrays tolerance as an essential moral value that contributes to social harmony and humanistic development in literature.

Keywords: Victorian literature, Charles Dickens, tolerance, intolerance, English literature, social issues, character analysis.

Аннотация. В данной статье анализируется проблема толерантности и нетерпимости в английской литературе викторианской эпохи на основе романов Чарльза Диккенса. В исследовании рассматриваются вопросы социального неравенства, моральных ценностей и гуманистических идей, отражённых в произведениях писателя. Через анализ литературных персонажей раскрывается сложность социальных отношений и нравственных конфликтов викторианского общества. Результаты исследования показывают, что Диккенс рассматривает толерантность как важную моральную ценность и основу общественной гармонии.

Ключевые слова: викторианская литература, Чарльз Диккенс, толерантность, нетерпимость, английская литература, социальные проблемы, анализ персонажей.

Kirish

Viktorian davri ingliz adabiyoti jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar, axloqiy qadriyatlar va insoniy munosabatlarning murakkabligini aks ettirgan muhim tarixiy bosqich hisoblanadi. XIX asrning ikkinchi yarmida Angliyada sanoatlashuv jarayonining jadallashuvi, urbanizatsiya va ijtimoiy tabaqalanish jamiyat hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bu jarayonlar adabiyotda ham o'z aksini topib, yozuvchilar ijtimoiy tengsizlik, kambag'allik va insoniy qadriyatlar masalasini keng yoritishga harakat qildilar. Ayniqsa, Viktorian davrining yetuk namoyandalaridan biri bo'lgan Charlz Dikkins o'z romanlarida jamiyatdagi adolatsizlik, insonparvarlik va bag'rikenglik kabi masalalarni badiiy obrazlar orqali chuqur tasvirlagan.

Dickens asarlarida bag'rikenglik va toqatsizlik muammolari ko'pincha personajlar o'rtasidagi ijtimoiy va axloqiy konfliktlar orqali namoyon bo'ladi. Yozuvchi jamiyatdagi kambag'al qatlam, yetim bolalar va ijtimoiy himoyasiz guruhlar hayotini tasvirlash orqali insoniylik va mehr-oqibat g'oyalarini ilgari suradi. Shu bilan birga, uning asarlarida jamiyatdagi befarqlik, kamsitish va ijtimoiy toqatsizlik ham tanqidiy yoritiladi. Mazkur maqolaning maqsadi Viktorian davri ingliz adabiyotida bag'rikenglik va toqatsizlik tasvirini Charlz Dikkins romanlari asosida tahlil qilish hamda bu tushunchalarning badiiy talqinini aniqlashdan iborat.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda Viktorian davri ingliz adabiyotida bag'rikenglik va toqatsizlik masalasining badiiy ifodasini o'rganish uchun bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, adabiy matnlarni chuqur o'rganishga asoslangan literary analysis usuli qo'llanildi. Ushbu metod yordamida Charlz Dikkins romanlaridagi personajlar, syujet elementlari hamda ijtimoiy munosabatlar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida Oliver Twist, Great Expectations va A Christmas Carol kabi asarlar asosiy manba sifatida tanlanib, ulardagi bag'rikenglik, insonparvarlik va ijtimoiy adolat g'oyalari o'rganildi. Matnlarni tahlil qilish jarayonida personajlarning xarakteri, ularning o'zaro munosabatlari va konflikt vaziyatlari alohida e'tiborga olindi.

Shuningdek, tadqiqotda tematik tahlil metodidan foydalanildi. Ushbu metod orqali Dikkins asarlarida bag'rikenglik va toqatsizlik bilan bog'liq asosiy mavzular aniqlanib, ular o'rtasidagi semantik bog'liqlik o'rganildi. Tematik tahlil jarayonida asarlarda tasvirlangan ijtimoiy muammolar, axloqiy qarorlar va insoniy munosabatlar tizimi tahlil qilindi. Bu usul yozuvchining badiiy konsepsiyasini hamda uning jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga bo'lgan munosabatini aniqlash imkonini berdi. Bundan tashqari, personajlar orqali berilgan ijtimoiy stereotiplar va ijtimoiy tengsizlik masalalari ham ushbu metod asosida o'rganildi.

Tadqiqotning yana bir muhim usullaridan biri kontekstual tahlil (contextual analysis) hisoblanadi. Ushbu metod Viktorian davrining tarixiy, ijtimoiy va madaniy sharoitlarini

hisobga olgan holda adabiy matnlarni tahlil qilish imkonini beradi. Dikpens asarlaridagi bag'rikenglik va toqatsizlik masalalari o'sha davr jamiyatidagi ijtimoiy tabaqalanish, iqtisodiy muammolar va axloqiy qarashlar bilan bog'liq holda o'rganildi. Shu orqali yozuvchining badiiy tasviri nafaqat estetik hodisa, balki jamiyatdagi real ijtimoiy jarayonlarning aks etishi sifatida talqin qilindi.

Natijalar

Tahlil natijalari Charlz Dikpens romanlarida bag'rikenglik va toqatsizlik masalalari asosan personajlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qarama-qarshiliklar orqali tasvirlanganini ko'rsatadi. Masalan, Oliver Twist romanida yetim bolalarning og'ir ijtimoiy sharoitlarda yashashi va jamiyat tomonidan kamsitilishi tasvirlanadi. Asarda Oliverning mashhur iltimosi orqali ijtimoiy befarqlik ochib beriladi: "Please, sir, I want some more." Ushbu qisqa jumla yetim bolalarning ochlik va qashshoqlikdan aziyat chekayotganini hamda jamiyatning ularga nisbatan rahmsiz munosabatini ko'rsatadi. Dikpens bu epizod orqali Viktorian davrida mavjud bo'lgan ijtimoiy tizimning adolatsiz tomonlarini tanqid qiladi. Shu bilan birga, Oliverning pokligi va halolligi bag'rikenglik va insoniylik g'oyalarini ifodalovchi muhim badiiy element sifatida namoyon bo'ladi.

Bag'rikenglik g'oyasi ayniqsa A Christmas Carol asarida yorqin ifodalanadi. Asar boshida Ebenezer Scrooge kambag'allarga befarq, sovuqqon inson sifatida tasvirlanadi. U hatto jamiyatdagi muhtoj insonlar haqida gap ketganda: "If they would rather die, they had better do it, and decrease the surplus population," deya keskin fikr bildiradi. Bu jumla uning ijtimoiy befarqligini va toqatsiz munosabatini ko'rsatadi. Biroq asar davomida Scrooge o'z xatolarini anglab, insoniylik va mehr-oqibat yo'lini tanlaydi. Asarning yakunida u boshqalarga yordam beruvchi, saxovatli inson sifatida tasvirlanadi. Bu o'zgarish Dikpensning bag'rikenglikni insonning axloqiy kamoloti bilan bog'lab talqin qilishini ko'rsatadi.

Great Expectations romanida esa ijtimoiy stereotiplar va sinfiy tafovutlar muammosi tasvirlanadi. Pip o'zining kelib chiqishidan uyalib, yuqori ijtimoiy tabaqaga mansub bo'lishni orzu qiladi. Bu jarayon Viktorian jamiyatidagi ijtimoiy qarashlarning ta'sirini ko'rsatadi. Asarda Pip shunday deydi: "I wished Joe had been rather more genteelly brought up, and then I should have been so too." Ushbu iqtibos orqali Pipning ijtimoiy stereotiplar ta'sirida o'z kelib chiqishini past baholashi ko'rinadi. Biroq roman davomida Joe Gargery kabi samimiy va mehribon personajlar orqali Dikpens insoniylik, sadoqat va bag'rikenglik kabi axloqiy qadriyatlarni yuqori qo'yadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari Charlz Dikpens romanlarida bag'rikenglik va toqatsizlik masalalari Viktorian davri jamiyatidagi ijtimoiy muammolar bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. Dikpens o'z asarlarida kambag'allik, ijtimoiy tengsizlik va sinfiy tafovutlarni tanqidiy tarzda tasvirlab, insoniylik va hamdardlik g'oyalarini ilgari suradi. Bag'rikenglik

ko'pincha ijobiy personajlarning axloqiy fazilatlari orqali ifodalansa, toqatsizlik jamiyatdagi stereotiplar va iqtisodiy tengsizlik bilan bog'liq holda tasvirlanadi. Shu jihatdan Dikkins romanlari nafaqat badiiy asar, balki Viktorian davr jamiyatining ijtimoiy muammolarini aks ettiruvchi muhim manba sifatida ham qaraladi.

Adabiyotshunos George Orwell ham Dikkins ijodi haqida fikr bildirar ekan, yozuvchining asarlarida kuchli ijtimoiy tanqid mavjudligini ta'kidlaydi. Orwellning fikriga ko'ra, Dikkins jamiyatdagi adolatsizlikni fosh qilish orqali o'quvchini insoniylik va axloqiy mas'uliyat haqida o'ylashga undaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Dikkins romanlarida bag'rikenglik faqat individual axloqiy sifat emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy muvozanatni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim qadriyat sifatida talqin qilinadi. Yozuvchining asarlarida ilgari surilgan insonparvarlik, hamdardlik va ijtimoiy adolat g'oyalari bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Xulosa

Mazkur tadqiqot Viktorian davri ingliz adabiyotida bag'rikenglik va toqatsizlik masalalarining Charles Dikkins romanlari orqali qanday tasvirlanganini tahlil qilishga qaratildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, Dikkins o'z asarlarida Viktorian jamiyatidagi ijtimoiy tengsizlik, kambag'allik va sinfiy tafovutlarni tanqidiy tarzda yoritgan. Yozuvchi bag'rikenglikni insoniylik, mehr-oqibat va ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'liq muhim axloqiy qadriyat sifatida talqin qiladi. Uning romanlaridagi personajlar orqali jamiyatdagi befarqlik, stereotiplar va toqatsizlik muammolari ochib beriladi.

Shuningdek, Dikkins asarlarida bag'rikenglik ko'pincha personajlarning axloqiy o'zgarishi va insoniy munosabatlari orqali ifodalanadi. Masalan, A Christmas Carol asaridagi Scrooge obrazining ruhiy o'zgarishi insonparvarlik va hamdardlik g'oyalarining ustuvorligini ko'rsatadi. Oliver Twist va Great Expectations romanlarida esa ijtimoiy tengsizlik va stereotiplar muammosi orqali bag'rikenglikning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari Dikkins ijodi Viktorian davri jamiyatining ijtimoiy muammolarini aks ettiruvchi muhim adabiy manba ekanini ko'rsatadi. Shu bilan birga, uning asarlarida ilgari surilgan insonparvarlik, bag'rikenglik va ijtimoiy adolat g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dikkins, Ch. Oliver Twist. – London: Richard Bentley nashriyoti, 1838.
2. Dikkins, Ch. Rojdestvo qo'shig'i (A Christmas Carol). – London: Chapman & Hall nashriyoti, 1843.
3. Dikkins, Ch. Buyuk umidlar (Great Expectations). – London: Chapman & Hall nashriyoti, 1861.
4. Orwell, J. Charles Dikkins haqida maqola. – London: Horizon jurnali, 1940.